

בזיון יש להתיר כי אז אין פס"ר של תלישת שיער, (אם כי יתכן ששימוש בבזיון עלול לקלקל את המדבקה והיא לא תהיה ראויה לשימוש חוזר).

הדין גם לענין הקורע את המדבקה מן הגוף, שאין בזה איסור, ועקרונית מותר להסיר את המדבקה בשבת. אלא שאם יש חשש לתלישת שיער, הדבר אסור. אך ע"י

סימן לב

חימום דבש בשבת

ב. 'בישול אחר בישול' במשקה חם במקצת
ג. דבש קרוש – אוכל או משקה?
מסקנה

ראשי פרקים
שאלה
א. חימום דבש בכלי שני

* * *

אינו נמס בקלות, אלא רק לאחר בחישות רבות.

ואם אמנם דבש נחשב לאחד מקלי הבישול יש בו איסור בישול אפילו בכלי שני. וכשם שמצינו למ"ד שהמלח הוא מקלי הבישול, שאסור לתת אותו אפילו בכלי שני (עיין ברמ"א סי' שיח, סעי' ט). ולכאורה הוא הדין שאסור לתת את הדבש בכלי שני כיון שמשך בישולו קצר ביותר, ודי בחימום קל כדי להתקינו למאכל.

אלא שהגדרת הדבש כקלי הבישול תלויה בשאלה האם דבש נחשב למאכל או למשקה. ובאופן פשוט יש להבחין בין דבש נוזלי שדינו כשאר נוזלים, לבין דבש קרוש שראוי לדון אותו כאוכלין. באוכלין מצאנו גדר של קלי הבישול המוסכם לכר"ע, אך לגבי משקין נחלקו הפוסקים אם לדון אותם כקלי הבישול, ובשו"ע (סי' שיח סעי' יג) פסק:

מותר ליתן קיתון של מים או של שאר

שאלה

אדם רוצה לשתות דבש חם, ולשם כך הוא מעונין לתת את צנצנת הדבש בתוך מים רותחים או לערב אותו בהם. האם מותר להכניס את צנצנת הדבש לתוך כלי שני שיש בו מים חמים על מנת לחממו? האם מותר לערב אותו בכוס תה בכדי למתקו? והאם יש חילוק בדין זה בין דבש מפוסטר שעבר כבר תהליך רתיחה לבין דבש טבעי שלא הורתח מעולם?

א. חימום דבש בכלי שני

עקרונית, כלי שני אינו מבשל ולכן אין איסור לחמם בו את הדבש ואפילו להביאו עד לכדי רתיחה, אלא שלכאורה ראוי לדון את הדבש כאחד מקלי הבישול שאסור להניחם בכלי שני מפני שהוא מבשל אותם. ועיינו הרואות שהוא נמס מהר מחמת החום ונותן את טעמו בתבשיל, ומוכח שהחום מבשלו. והראיה, שהרי אם נותנים אותו במים קרים הוא

וא"כ מוכח שהוא אינו מחלק בין צונן שכבר התבשל לבין צונן שלא התבשל מעולם, ושניהם אסורים. וי"ל שמכיון שהראשונים נחלקו לגבי תבשיל לח שהתבשל והצטנן אם הוא נחשב למבושל או לא, אזלינן לחומרא כשתי הדעות, מצד אחד אנו אוסרים לערות מים רותחים על דבר לח מבושל שהצטנן, ומאידיך איננו מתירים לכתחילה להכניסו לכלי שני אלא אם עבר כבר תהליך בישול.

ויתכן שאין הכרח לפרש את המשנ"ב באופן זה, אלא אפשר לפרשו גם בדרך אחרת. דהיינו, שכוונתו לומר שכל דבר לח מותר ליתנו בכלי שני אע"פ שהוא צונן, ומה שהזכיר "הצטנן" אין כוונתו בדווקא למשקה מבושל שהצטנן, אלא לכל משקה אפילו אם הוא צונן מעיקרא.

(וממה שרוב העולם נוהג לערב חלב בקפה בכלי שני אין ראיה, כי סתם חלב הוא מפוסטר, דהיינו שכבר עבר בישול. אך עיין ביבי"א ח"ז, או"ח סי' מ שהתיר לערב את החלב בכלי שני גם בלא טעם זה, וכנראה סבר כדעת הגר"ז.)

אלא שצ"ע, מאחר וקי"ל שבלח צונן יש בישול אחר בישול, מה הסברא לחלק בין משקה שהתבשל למשקה שלא התבשל? בשלמא לשיטת החזו"א שתובא להלן אות ב שמעיקר הדין קי"ל כשיטת הר"ן שאין מהתורה בישול אחר בישול בלח שהצטנן ניחא, אך לשיטת האג"ט שלהלכה קי"ל שאיסור בישול אחר בישול בלח צונן הוא מהתורה – צ"ע מה הסברא לחלק בין לח מבושל שהצטנן לבין לח שלא התבשל מעולם? וכמו"כ כן צריך להבין מה הסברה לחלק בין מים לשאר משקין? וצ"ע לפי שעה.

מאידיך, יש להעיר על הגר"ז (שיח, יב) שהתיר לחמם את כל המשקין בכלי שני.

משקים בכלי שני שיש בו מים חמין, אבל כלי ראשון אסור.

השו"ע התיר באופן גורף לתת בכלי שני את כל המשקים, ולא חשש כלל למשקים שהם קלי הבישול. שאם לא כן, היה עליו לחלק בין קלי הבישול שהתבשלו פעם לבין אלו שלא התבשלו כלל. ועל כרחק הוא סובר שיש להתיר בנוזלים בין כך ובין כך משום שאינם 'קלי הבישול', וכ"כ בשו"ע הרב (סי' שיח סע' י"ב).

אך בעל ה'שמירת שבת כהלכתה' (פ"א, בערה קנא) דייק אחרת מלשון ה'משנה ברורה' (סימן שיח ס"ק ט) בעניין בישול עלי התה:

יש לערות את העטענס (=תמצית) לכלי אחר כדי שישארו עלי הטיי"א יבשים ויהיה מותר לו לערות אצ"כ בשבת עליה מים חמין מכלי ראשון. כיון שכבר נתבשלו מע"ש כדן דבר יבש דקי"ל בסעיף זה דאין בו בישול אחר בישול אפילו אם נצטנן. ואצ"כ מותר לו להחזיר גם מי העטענס"ס אלו הצוננים לתוך הכלי זה גופא וכמו שכתבנו לעיל, **דדבר לח שנצטנן מותר לו ליתנו בתוך כלי שני רותח.**

ומשמע לשש"כ מדבריו, שרק אם הדבר הלח בושל מערב שבת והצטנן מותר לערבו בכלי שני, אך דבר לח שלא בושל מעולם אסור לתת אותו אפילו בכלי שני, ועל כרחק היינו טעמא מפני שדינו של כל נוזל כדן קלי הבישול שכלי שני מבשל בהם.

אך דיוק זה צ"ע, שהרי המשנ"ב עצמו כתב בתוך דבריו שאסור לערות מים רותחים על תמצית תה קרה אע"פ שהיא בושלה מע"ש, וזאת משום שעתה היא צוננת ויש בישול אחר בישול בצונן לח.

בלח עדיין אין הכרח לחילוקו של השש"כ, מ"מ אין לדחות חילוק זה לדעת הסוברים שיש בישול אחר בישול בלח.

שהרי גם לדין אנו מתחשבים להלכה בדעה השניה, ומחלקים למעשה בין לח שכבר התבשל בעבר והצטנן לבין לח שלא התבשל מעולם, וכפי שמבואר ברמ"א (שיח, סעי' טו):

ויש מקילין לומר, דכל שאין נותנו ע"ג האש או הכירה ממש רק סמוך לו אפילו נצטנן מותר (המגיד פרק כ"ו). ונהגו להקל בזה **אם לא נצטנן לגמרי**, וכמו שכתבתי לעיל סי' רנ"ג.

והרי פשרה זו בין הדעות צ"ע, כיצד שייך להקל במשקה שלא נצטנן לגמרי? שהרי ממנ"פ, אם התבשיל הלח עדיין חם באופן שהיס"ב אין זה בישול אחר בישול, ואם הצטנן מאוד עד שאין היד סולדת בו הרי קי"ל שיש בישול אחר בישול. ואם כן, מה המקור לגדר חדש זה "שלא נצטנן לגמרי"?

ועיין בחזו"א (שבת סי' לו, ס"ק יב) שפירש שבעצם מעיקר הדין קי"ל כר"ן שדבר לח שהתבשל והצטנן אין בו בישול אחר בישול, ולא אסרו לבשלו בכלי ראשון אלא כדי שלא יבואו להחליפו בדבר שלא התבשל מעולם. ומשום כך אנו מחמירים בדבר לח שנתבשל ונצטנן לגמרי, אך כל עוד נשאר בו קצת חום די בזה כדי להזכיר שהמשקה כבר התבשל פעם אחת. ולהסבר זה יש מקום לומר שלא התירו לתת לח צונן בכלי שני אלא א"כ התבשל בעבר.

אך האג"ט (אופה, ס"ק יד) פירש באופן אחר, ולדעתו מעיקר הדין קי"ל שיש בישול אחר בישול בלח שהתבשל, ולא הקלו אלא במקרה שלא הצטנן לגמרי ונשאר בו רושם של הבישול הקודם.

לכאורה, נוזל היה צריך להיאסר בכלי שני, שאין לך קל בישול ממנו שכן "רתיחתו זהו בישול" (עיין אג"ט אופה יט, ס"ק יג), וגם החוש מעיד שאיכות הבישול של המשקה בכלי שני אינה נפגמת כלל בהשוואה לכלי ראשון. וצריך לחלק בין משקין שמותר להכניסם לכלי שני ולעולם אינם בגדר 'קלי הבישול', לבין אוכלין מוצקים שנאסר להכניסם לכלי שני אם הם 'קלי הבישול'.

והטעם לחילוק זה נלענ"ד, מפני שמוצק קל הבישול שהוכנס למים חמים השכבה החיצונית שלו באה במגע ישיר עם המים, ומכיון ששכבה זו היא דקה יש בכוחם של המים החמים לבשל אותה אע"פ שהם בכלי שני. כי במציאות זו כל החום מתמקד במקום אחד, ואז כוחו חזק לבשל לפחות את השכבה החיצונית, וכפי שמצינו בעירוני כלי ראשון שמבשל כדי קליפה. משא"כ בנוזלים שהם מתערבים מיד במים החמים וחום המים אינו מתמקד בנקודה אחת, ומאחר שמדובר בכלי שני אין בכוחו לבשל. ואפילו כשהנוזלים נמצאים בתוך קיתון מותר להכניס אותו בכלי שני, כי לנוזלים אלו יש גמישות רבה, וכשקצתם מתחממים הם מתחלפים בנוזלים אחרים, וממילא אף פעם לא יגיעו לידי בישול, אלא רק לכלל חימום. ומטעם זה נלענ"ד שגם לדעת האוסרים לתת נוזלים בכלי שני משום שהוא מבשל, מותר לתת לתוכו מים מרובים ואין חוששין שמא מקצתן יתבשלו.

ג. בישול אחר בישול במשקה חם במקצת

ולכאורה יש יסוד לדיוקו של השש"כ ולחילוקו בין נוזל צונן מעיקרו לנוזל שהיה רותח והצטנן, אע"ג דקי"ל להלכה שיש בישול אחר בישול בלח. ואם כי, גם לדעת הסוברים שאין בישול אחר בישול

על דבריהם כיון שמדובר באיסור דרבנן. ואם כן, יש להורות להיתרא לפחות בדבש נוזלי לחמם אותו בכלי שני.

ג. דבש קרוש – אוכל או משקה?

ומכאן נבוא לדון בדבש קרוש, האם הוא מוגדר כמשקה או כמוצק? הנה הרמב"ם הלכות טומאת אוכלין (פרק ט, הל' א) פסק:

השמן או הדבש שנשטמאו ואחר כך קרשו ואחר כך נימוחו הרי הן ראשון לטומאה לעולם, מפני שהן כמשקין ואע"פ שקפאו אחר שנשטמאו.

ובכס"מ הוכיח מדבריו בפייהמ"ש (טהרות פ"ג, משנה ב) שגם כאשר הדבש קרוש שם משקה עליו, ומשום כך טומאתו אינה פוקעת ממנו, ולכאורה הוא הדין לענין בישול בכלי שני בשבת שאינו נידון כמאכל אלא כמשקה, ומותר.

אך מהח"ס (או"ח סי' מה) משמע שדבש קרוש אמנם אינו נחשב לאוכל, אך גם אינו נחשב למשקה. ועיין שם בדבריו שמחשבתו היא הקובעת את ההגדרה ההלכתית של הדבש, דהיינו – אם חשב עליו לאוכלין דינו כאוכל ואם חשב עליו למשקין דינו כמשקה.

ואם כן, אין להגדרה זו ענין לגדרי בישול בשבת ואין להשתמש בה כדי להתיר את הבישול בכלי שני. שהרי לפי מה שכתבנו בישול נוזל בכלי שני מותר רק מפני שהנוזל מתערב ואינו מגיע לידי בישול אפילו במקצתו. משא"כ דבש מוצק שחלק ממנו מתבשל בכלי שני. ואע"פ שלענין טומאה אינו נחשב למוצק אלא לנוזל, מ"מ לענין בישול בשבת יש להחשיבו כמוצק. וא"כ מסתבר לומר שדבש קרוש אין להכניסו לכ"ש משום

וטעמו, שכל עוד הבישול הקודם ניכר במשקה הריהו בגדר מבושל, והראיה מתבשיל יבש שנתבשל כל צרכו שהבישול ניכר בו ואין בחימומו משום בישול נוסף, אך לאחר שנסלק לגמרי רושמו של הבישול הקודם חזר המצב לקדמותו והריהו כאילו לא התבשל כלל. והחוש מעיד על כך שהמים הרותחים חוזרים לגמרי למצבם הקודם כשהם מצטננים, ואם ספגו טעם בשעת הבישול אין זה מחמת הלח שבתבשיל אלא מחמת המוצק שבו.

ועיין רעק"א (ס"ס רנג, ד"ה מג"א ס"ק מא) שאף הוא כתב שלח שנצטנן נאסר מעיקר הדין, ורק אם נשאר בו חומו הקודם יש להקל משום שאין כאן בישול חדש אלא המשך לבישול הראשון. ומשמע שדעתו אינה כחזו"א אלא נוטה יותר לדעת האג"ט. ואם כן, לפי הסבר זה אין סיבה לאסור נתנית משקה לח לכלי שני כשלא התבשל יותר ממה שאסרנו במשקה שהתבשל והצטנן. שהרי הוכחנו שאין נפ"מ בלח, בין משקה צונן שהתבשל בעבר לחבירו שלא התבשל מעולם, ולא כהש"כ.

ולדעת החזו"א, לכאורה היה מקום להתיר לח שהתבשל והצטנן לגמרי ואח"כ חומם מחדש לחום נמוך להניחו בכלי ראשון לכתחילה, שהרי גם במקרה זה יש היכר בתבשיל שכבר התבשל בעבר ולא מדובר בדבר לח שלא התבשל מעולם, וזאת לא מצינו. אדרבה, החזו"א עצמו (שם, בסוף ס"ק יג) פסק שלח שהצטנן וחומם מחדש אסור, והוא מנמק זאת בכך שקבלנו על עצמנו שלח שנצטנן נאסר.

ומכיון שפשט דברי השו"ע מורים להתיר, וכן שו"ע הרב מתיר במפורש לחמם לח צונן בכלי שני, וגם את דברי המשנ"ב ניתן להסב לדעה זו – יש לסמוך

עיין משנ"ב (סי' שיח, ס"ק עא) שכתב:
אבל מלח שעושין ממים שמבשלין אותם
אין בו משום בישול לכו"נ, דאין בישול
אחר בישול וכדלקמן בסט"ז [מ"א וש"א].
וכן בצוקע"ד מותר מהאי טעמא ליתנו
בכ"ר לאחר שהעבירוהו מן האש, ויש
שמפקפקין בזה. וטוב ליזהר מכלי ראשון
לכתחלה.

ואם לקולא דעתם שהולכים בתר
מעיקרא, דהיינו השומן לפני המסתו, ק"ו
לחומרא הם יסברו שהולכים בתר מעיקרא
ויתיחסו לדבש כאל דבר יבש, וא"כ יש בו
בישול, וצ"ע¹.

מסקנה

מותר לכתחילה לערב בשבת דבש נוזלי
בכלי שני, וכל שכן בכלי שלישי. אך ראוי
להימנע מלערב דבש קרוש בכלי שני,
אלא אם עבר כבר תהליך פיסטור.

שהוא מקלי הבישול ומתבשל שם, בעוד
שדבש נוזלי מותר.

והנה לדעת הגרעק"א (בהגהותיו לשו"ע ס"ס
רנג) אסור לערות מים רותחים על שומן,
אע"פ שהוא דבר יבש שהתבשל ואין בו
בישול אחר בישול, משום שעם עירוי
הרותחין הוא נמס והופך למשקה ובמשקין
יש בישול אחר בישול. ויש ללמוד מדבריו
שאנו הולכים בתר השתא וקובעים את
הגדרתו של המאכל על פי שעת ההמסה
שהוא משקה, ולא בתר מעיקרא שהיה דבר
יבש. וא"כ י"ל דה"ה לקולא בנד"ד ג"כ ניזיל
בתר השתא ופקע מהדבש דין יבש וחל
עליו דין משקה. ולמ"ד שבכל משקה
אמרינן שכלי שני אינו מבשל, אם כן יהיה
מותר לחמם בכלי שני גם דבש קרוש.
ואע"פ שהגרעק"א אמר סברא זאת רק
לחומרא ולא לקולא, מיהו הרבה פוסקים
חלקו על הגרעק"א והתירו להמיס שומן.

1. ולהשלמת התמונה, ידידי הרב יעקב אפשטין הוסיף לקט מקורות הדנים בשאלה דידן, כיצד יש להגדיר את הדבש – כאוכל או כמשקה:
 1. תוס' (מנחות לא, א ד"ה אימא) – משמע שדבש נחשב תמיד למשקין ואפילו כשהוא קרוש.
 2. תוס' רי"ד (ב"ב פ, א) – משמע שהדבש נחשב למאכל בעודו בתוך הכוורת, אך מחוצה לה הוא נחשב למשקה.
 3. או"ז (ח"ד פסקי ע"ז סי' קסה) – דבש קרוש נחשב אוכל ולא משקה.
 4. רמב"ם (הל' טומאת אוכלין פ"ט ה"א) – הדבש תמיד נחשב למשקה.
 5. מג"א (קנח, ז) – דבש קרוש אינו נחשב למשקה, ואפילו אם חשב עליו לאוכלין אינו מכשיר, ורצה לדייק כן מהרמב"ם. אבל מהרמב"ם נראה שדבש מקבל טומאת אוכלין בעצמו וגם מכשיר אחרים לקבלת טומאה.
 6. עיין משנ"ב קנח, יד.